

Ivo Donadini

OTAC FEDELE IZ ZADRA I NJEGOVE USPOMENE VEZANE UZ SPLIT U VRIJEME PADA VENECIJE 1797.

U literaturi uz drugi dio svoje »Povijesti Splita« Grga Novak među autorima navodi i pisca pod imenom Fidelis a Jadera (Fedele da Zara) s njegova dva memoarska spisa: »Epistola conscripta Spalati tempore pestis urbem depopulantis anno 1784« i »Produzioni ascetiche ed ascitizie, concernenti la peste di Spalato 1784, Venezia 1790«. Treba pretpostaviti prema tome, da su ovi memoari poslužili Grgi Novaku, između ostaloga, kao izvor pri opisu događaja vezanih uz veliku epidemiju kuge u Splitu god. 1784.

Govoreći o splitskim akademijama u 18. stoljeću, Grga Novak u istom dijelu svoje »Povijesti Splita«, kao člana Gospodarske akademije (Società economica di Spalato) u god. 1790. spominje i izvjesnog »kapucina ... da Zara« (prema zapisniku akademije od 7. 2. 1790.). Iako ime ovog kapucina nije navedeno, nema nikakve dvojbe, da se pod tom skoro anonimnom oznakom krije u stvari baš Otac Fedele iz Zadra (Fidelis a Jadera), autor navedenih memoarskih spisa i uspomena koje danas u prijevodu objavljujemo. Podaci iz njegove biografije to u potpunosti potvrđuju.

Ime o. Fedelea iz Zadra ne pojavljuje se više ni na jednom mjestu u Novakovoj »Povijesti Splita«.

U novije vrijeme međutim objavljeni su u Mlecima izvodi iz njegove autobiografije odnosno uspomena, koji se odnose na dva događaja što ih je o. Fedele doživio za vrijeme svog dugog boravka u Splitu u razdoblju od 1781. do 1801. godine. Prvi se dio odnosi na događaje u Splitu vezane uz pad Venecije 1797, a drugi na epidemiju kuge 1784. godine (vjerojatno je to jedan od tekstova spomenutih u literaturi Novakove »Povijesti Splita«).

Iz njegove biografije, koju ovdje navodimo u kratkim izvodima, donajemo da se otac Fedele, u građanskom životu Nikola Busotti, rodio u Zadru 8. rujna 1728. kao sin Karla Busottija, rodom iz Pijemonta, po zanimanju vojnika sa službom tada u mletačkoj posadi u Zadru, i majke Ane Zulatti, kćerke jednog liječnika iz Trogira, porijeklom iz Roviga. Završivši školovanje u nadbiskupskom sjemeništu u Zadru, Nikola Bu-

sotti zaređen je 1751. u istom mjestu za svećenika. Ubrzo nakon toga pređe u Mletke da bi već 1755. stupio u kapucinski red. God. 1781. premješten je u Split u svojstvu kapelana kapucinskog samostana i dušobrižnika mletačke posade u gradu, gdje ostaje skoro punih dvadeset godina. Tu ga je zatekla i smrt, izgleda u drugoj polovini 1801.

Osim djelatnosti vezane uz svoje zvanje, bavio se književnošću (na talijanskom i latinskom jeziku), zanimajući se među ostalim i za privredne probleme. Postaje članom i dopisnikom raznih akademija u Italiji i Dalmaciji, pa tako i Gospodarske akademije u Splitu.

Godine njegova boravka u Splitu bogate su burnim događajima. Odmah po njegovu dolasku zavlada u gradu velika oskudica i glad. Kratko vrijeme nakon toga izbije 1784. jedna od najtežih epidemija kuge, »pestis urbem depopulans« kako on to kaže, a koja je kroz vrijeme od samo par mjeseci decimirala stanovništvo grada. Kugom je bio zahvaćen i otac Fedele, ali on je uspije preboljeti. I konačno god. 1797, skoro već pred samu smrt, doživi u Splitu pad Venecije, koji je događaj — s obzirom na višestoljetnu prisutnost i vladavinu Mletačke Republike u našim krajevima, tako snažno potresao gradom.

U svojim Uspomenama, koje je u obliku biografije počeo pisati još za vrijeme karantene nakon preboljele bolesti, opisao je oba ova događaja, onako kako ih je on doživio u Splitu. Njegove Uspomene čuvaju se danas u arhivu kapucinskog samostana u Mestreu.

Nijedan od ovih njegovih zapisa, koliko nam je poznato, nije preveden na hrvatski. To nas je i ponukalo da ih objavimo u našem časopisu, to više što se radi o zaista interesantnom dijelu splitske prošlosti. Danas to činimo s prijevodom njegova opisa događaja u Splitu u danima propasti Venecije 1797.

Prije toga, nekoliko riječi na ime obvezatnog uvoda.

Na činjenicu pada i tako nejunačke propasti jedne tisućljetne državne tvorbe i društva, koje je u povijesti europske kulture i civilizacije ostavilo značajan trag za sobom, posebno u našim krajevima, naš autor gleda iz optike čovjeka koji je čitavim svojim životom i bićem, odgojem i zvanjem bio s tim svijetom najuže povezan. Njegov stav prema tim naglim i korjenitim promjenama staroga društva nije mogao biti zbog toga nego samo negativan. Svu krivnju za ovaj »nenadani« i »opaki« preobražaj baca on na »anarhični i bezvjerski sistem« demokratskog »francuzizma«.

Činjenica je međutim da bi — u času kada se je u potpuno izmijenjenim odnosima ekonomskih i društvenih snaga našla izvan glavnih prometnih putova, ova po svojoj unutrašnjoj konstituciji aristokratska tvorevina bila propala sama od sebe, i bez utjecaja vanjskih političkih ili vojnih faktora. To joj se je u stvari i dogodilo: dovoljno je bilo da se pred njezinim granicama pojavi mlada republikanska francuska vojska, koja je sobom nosila nove, na revoluciji građanskog društva zasnovane ideje o narodnom legalitetu i suverenitetu, pa da se ona sruši bez ikakvog otpora. Pad Venecije je prema tome ne samo pad jednog politički nego i društveno dotrajalog sistema. Taj pad otac Fedele doživljava u apokaliptičkoj viziji propasti svog vlastitog svijeta.

Polazeći s te osnovne pretpostavke on događaje u Splitu u tom času promatra i nastoji objasniti isključivo sa stajališta borbe za zaštitu od prodora poganog »francuzizma«. Time objašnjava ne samo zahtjeve za pripajanje Dalmacije Ugarskoj odnosno Austriji, koje — usput budi rečeno, pripisuje djelomično sebi u zaslugu (ne spominjući među ostalim Doročića ni njegov proglas), nego i nemire koji su neočekivano, skoro vulkanskom snagom izbili tada u Splitu i obližnjim mjestima. Konsterniran njihovom žestinom, okrutnošću i osobito, širinom, osjeća ipak da ih je nemoguće jednoznačno objasniti po tako pojednostavnjenoj formuli. Vidi naime da puk, boreći se protiv »francuzizma«, primjenjuje u stvari njegove iste metode imajući u vidu negdje čak i iste ciljeve (on sam ističe, kako puk na Braču traži da se plemići odreknu plemstva a uprava da postane narodna). O ostalim razlozima koji su im prethodili i uzrocima koji su ih izazvali, ni riječi.

Dalmacija, njezini gradovi pa tako i Split, živi tada još uvijek pod uvjetima partikularizma jednog preživjelog, skoro srednjovjekovnog komunalnog društva s kolonatom kao osnovnim odnosom u agraru. Građanske klase u modernom smislu riječi nema nigdje u Hrvatskoj, pa tako ni u Dalmaciji, sve do druge polovine 19. stoljeća, pa čak ni kasnije. U tako zaostalom društvu gradova poruka je francuske građanske revolucije morala nužno ostati skoro potpuno bez odjeka.

Padom Venecije nestaje međutim s pozornice jedna od osnovnih odrednica hrvatske povijesti, koja stoljećima antagonistički sudjeluje u sistemu organizirane podijeljenosti hrvatskih zemalja. Nakon njezina pada otvara se odjednom vizija mogućeg skorog ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, kao realizacija stoljetnog sna o integraciji raskomadanih zemalja nacije. To je znala dobro i Austrija i nastojala iskoristiti pri zauzimanju novih zemalja: nije bez razloga u Dalmaciju bio poslan baš general Rukavina, Hrvat, s odredom hrvatskih vojnika, iako joj to u stvari nije ni trebalo s obzirom na već ranije dogovorenu predaju Dalmacije na osnovu primirja u Leobenu. Dobro je poznato, kako je na stanovništvo u Dalmaciji djelovao susret s vojnicima iz Hrvatske. A i sam otac Fedele, opisujući nastup i govor generala Rukavine u crkvi sv. Duje, naglašava da je govorio hrvatskim jezikom. Zašto je tome bilo tako, autor ne spominje, kao što ne spominje niti pokušava objasniti tada tako snažno isticanje zahtjeve za priključenje Dalmacije Hrvatskoj. Sama se od sebe nameće zbog toga Mommsenova primjedba na račun rimskih historičara, koji »das sagen was verschwiegen zu werden verdiente und das verschweigen, was notwendig war zu sagen« (govore o onome što bi trebalo prešutjeti a šute o onome što bi trebalo kazati).

Otac Fedele, rođen u Zadru gdje se i školovao, živio je tada u Splitu već skoro puna dva decenija. Po svom širokom krugu interesa postao je između ostaloga i članom splitske Gospodarske akademije, pa nije moguće da nije baš ništa znao o povijesti zemlje u kojoj se je rodio, školovao i tako dugo živio ili barem o događajima koji su neposredno prethodili prevratu. Ako ništa drugo, morao je znati za sudbinu svog nešto starijeg suvremenika, fra Filipa Grabovca, kapelana u tadašnjoj »Compagnia de Crovatti« u kontinentalnom dijelu Mletačke Republike, dakle svog subrata po zvanju i zanimanju, koji je zbog uvrede »privedre

mletačke Sinjorije« kao autor »Cvita razgovora i jezika rvackoga« bio bačen »sotto i Piombi« i umro u mletačkom zatočeništvu. A baš on je, zajedno sa Andrijom Kačićem-Miošićem, svojim pjesmama pridonio buđenju narodne svijesti i stvorivši već tada temelje duhovnoj koheziji naroda — bilo je to sredinom 18. stoljeća, samo nekoliko decenija prije pada Venecije, utro put jezičnoj i nacionalnoj integraciji Hrvatske. Ne bez razloga smatra se on zbog toga jednim od preteča narodnog preporoda, da taj njegov rad kasnije, skoro u isto vrijeme i paralelno s Gajem nastavi i preuzme baš Splićanin Ante Kuzmanić, taj »najoriginalniji original na originalnom tlu Dalmacije«. A on je, ne smije se to zaboraviti, rođen upravo u vrijeme ulaska francuskih vojnika u Dalmaciju. Ni ta činjenica, očito, nije baš bez ikakve važnosti.

I na kraju, još riječ i o nemirima: pred ulazak u 19. stoljeće oni predstavljaju bez sumnje prvi širi prodor pučana na društvenu scenu. Prvi je to njihov nastup, po opisu autora žestok i okrutan, što s obzirom na relativno blaže kolonatske odnose unutar komunalnog društva »mediteranskog tipa« možda i začuđuje. U svakom slučaju, ovi nemiri svojom anticipacijom kao da žele upozoriti da stoljeće koje se je upravo tada otvaralo nije samo stoljeće romantike novih nacija i folklora, nego i vrijeme bremenito neriješenim socijalnim problemima i potrebnim društvenim preobražajima. Otac Fedele, šokiran takvom erupcijom snage i žestine, u njima vidi manifestaciju opačine i zla. Treba mu priznati međutim, da je u odnosu na zlostavljanje i prolijevanje krvi principijelno objektivan: osuđuje ih bez obzira na činjenicu tko im je bio žrtvom, jesu li naime njima bili pogođeni pristaše poganog demokratizma ili predstavnici staroga društva.

Ali, ostavimo autora da nam on sam kao očevidac ispriča svoju viziju tog interesantnog dijela ne baš tako daleke splitske prošlosti.

Otac FEDELE iz Zadra »USPOMENE«

I. PAD REPUBLIKE

I.

Ove, 1797. godine, dočekao sam da u dobi od 69 godina vidim, kako naše već iznemoglo XVIII stoljeće nestaje pod udarom najžešćih strasti i muka. Ovdje navodim samo ono što se pred našim očima dogodilo ovdje, u Splitu i Dalmaciji, kao kobna posljedica opće i grčevite pomutnje u Europi. Prije toga želim u jednom kratkom uvodu objasniti uzroke ovih naših događaja.

Francuzi — nakon što su strahovitim prevratom zbacili svoju cvatuću kraljevinu, što se odnosi jednako na njihovu vladu kao i na vjeru, nakon što su na giljotini smaknuli svog dobrog kralja Ljudevita XVI i zajedno s njim na najnečasniji način i njegovu ženu kraljicu, nakon što su izagnali i na smrt osudili prelate, redovnike i sve one koji se nisu slagali s njihovim novim anarhičnim i bezvjerskim sistemom, koji je

svoje opravdanje zasnivao na samo dvije velike prazne riječi »sloboda i jednakost«, nakon što su svojom podivljalom vojskom provalili u Belgiju, Nizozemsku i u veći dio Njemačke, velikom su svojom masom preplavili Italiju, zauzeli Milan i nakon toga osvojili i ostale gradove koji su pripadali caru, papi i Mletačkoj Republici, iako prijateljski, da bi na kraju — zahvaljujući duhu nesloge koji je već dugo razdirao članice ove iste Republike, ušli kao lažni prijatelji u Mletke, gdje su zbacivši vladajuću do tada aristokraciju zasadili demokraciju i uspostavili Vijeće municipalista, skalupljeno od najprostijih i najdrskijih ljudi raznog porijekla, uključujući tu čak i Židove iz gradskog geta. Ali, tek što je protekao mjesec dana od ovako iznenađujući izopačenog preobražaja, Venecija je zajedno sa čitavom svojom državom, na osnovu ugovora o miru zaključenog u Bernu* između ratujućih sila, predana u dio caru i prenesena u njegovu vlast: tako je eto nakon četrnaest stoljeća od svog postanka ova glasovita i nepobjediva metropola, snažna na moru i na kopnu, nikada do tada podjarmljena ni opljačkana, pala kao žrtva razmirica, ubijena može se kazati i pokopana sama po sebi. Dosljedno tome je i Dalmacija, koja je bila potčinjena njezinoj vlasti, promijenila tada svog gospodara.

Kroz kratko vrijeme demokratske vladavine u Mlecima pod upravom municipalista, naši su Dalmatinci — kao najžešći protivnici francuskog imena poglavito zbog vjerske gorljivosti, dali oduška svom ogorčenju protiv nekolicine svojih sunarodnjaka, koji su se pokazali sklonima francuzizmu i demokratizaciji. Neobuzdani bijes puka iskalio se u Splitu protiv Josipa Matutinovića, pukovnika ovog područja, čovjeka uzvišene pojave, vojničkog iskustva i hrabrosti, ali kojemu nije nedostajalo oholosti i strogosti. Postao je omražen zbog toga osobito kod Varošana, koji su smatrali da mogu učiniti s njim i ono najgore što su znali, budući da su otkrili da namjerava demokratizirati Split po uzoru na francuske općinske uprave. Pobunivši se na dan velike svetkovine Tijelova (15. lipnja), Varošani se upute s namjerom da ga napadnu u prostranoj javnoj palači, nazvanoj Generalat, koja se nalazila na obali. Da bi se mogli popeti u zgradu, došli su po ljestve i u katedralu, u kojoj je upravo u to vrijeme služio pontifikalnu misu monsinjor nadbiskup. Sišavši s trona, on je zajedno s ostalim svećenstvom i sa mnom nastojao primiriti uzbunu nastalu u crkvi pod utjecajem i nastojanjima onih, koji su vikali da to čine poradi vjere u Isusa Krista. O čudna li i nastrana, daleko od svake svetosti svijeta, koji pokolj i grabež što su namjeravali učiniti i kasnije stvarno i počinili, smatra predmetom svoje vjere! Navale na palaču sa svih strana, onemogućivši pukovniku da se brani, iako se bio dobro utvrdio u zgradi. Nakon što su se popeli na krov i odatle sišli u stanove, rane ga u općem metežu i odsijeku mu glavu. Barbari ubiju i njegovu ženu, osobu iste ako ne i veće bahatosti. Rane zatim i njihova milog sinčića od oko sedam godina, najstarijeg od djece, a malo je trebalo da ga ne usmrte zajedno s njegovim mlađim bratom i dvije male sestre. Umjesto njih za naknadu ubiju jedinog podvornika. Prolivši krv ubijenih, likovala su od veselja njihova zvjerska srca. Da tragediju učine još strašnijom a sebi još dražom, nataknu na kolac glavu pukovnikovu i ostave je izloženom javno na trgu sve dok

* U originalu pogrešno naveden Bern umjesto Leobena kao mjesta primirja zaključenog 18. 4. 1797. između Francuske i Austrije.

ih smrad nije prisilio da je odstrane. Stvari ubijenoga potpuno su opljačkali, a da bi im zasluga prema njihovu pročišćenom moralu bila još veća, opljačkaju i stvari dviju obitelji talijanskih oficira, koji su stanovali odvojeno u jednom krilu generalata.

Uzobijestivši se duhom anarhije Varošani nastave ispoljavati svoje vrline i hrabrost. Nekog konte Šimunića, kojega su smatrali pristašom francuzizma, uhvate u času kada je nastojao pobjeći. Uz veliku buku i psovke dovedu ga na trg u namjeri da mu odmah odsijeku glavu. Na sreću, tu se našao netko koji ih nagovori da svoju odluku odgode, kako bi na osnovu redovitog postupka mogli u potpunosti utvrditi postojanje njegove navodne krivnje. Vežu ga zatim lancima i odvedu u zatvor. Zajedno s njim zatvore i jednog jadnog svećenika samo zato što ga je bio otpratio na brod. Opljačkaju zatim i njegovu kuću i dućan. Iako izvrnut nasilju, on pribere snage, ispita svoju savjest i pomirivši se s Bogom javno primi svetu pričest ostavši i nadalje u zatvoru.

U istu je ovu opasnost života i pljačke umalo upao i jedan gospodin, vrlo vrijedan liječnik, koji je mnogo dana skoro svakog sata strepio od smrtnog straha pred ubojstvom, kojim su mu bili već zaprijetili. Mnogo je još i drugih ljudi bilo tada uzeto na nišan. Na napadaje protiv svih plemića i građanskih osoba Varošane su poticale njihove žene, pravi vragovi a ne samo pobješnjele divljakinje.

U pljačku Splita bili su se uputili i oni s brda. Svi ovi užasi prijetili su sve jače i više.

U ovako strašnom stanju prilika padne mi iznenada na pamet pomisao da bi se Dalmacija, pošto je nakon pada vladajuće metropole kojoj je pripadala, postala slobodnom, mogla kao pokrajina i nekoć kraljevina predati Ugarskoj i s njome se ponovno ujediniti; i da bi bilo uputno da se to učini odmah i podigne zastava ove sile, kako bi se potčinili ovi narodi koji se više nisu osjećali vezanima nikakvim uzdama; i da bi isto tako trebalo odmah poslati izaslanike u Ugarsku sa zadatkom da ponude dobrovoljnu predaju ovog grada Splita, čiji bi primjer kasnije lako potakao i druge. Svoju sam misao saopćio jednoj vrlo vrijednoj i uvaženoj osobi, koja je odmah odobri i o njoj obavijesti i druge. Na općoj skupštini, koja je bila sazvana nakon toga u svrhu vijećanja o svima trima gore navedenim točkama, donesena je odluka da se one bez odgađanja imaju provesti u djelo. Nije mi namjera da sve to pripišem isključivo svojoj zasluži, jer doznajem da su i drugi mislili slično.

2.

Spomenutog dana (15. lipnja), na dan velike svetkovine Corpus Domini, i u nama susjednom gradu Trogiru dogodilo se isto tako prilično mnogo tragičnih stvari. Dohrlio je tamo u čoporima narod iz Kaštela i udruživši se s pučanima u gradu, svi zajedno navale na kuću Garagnin, koja je obilovala bogatstvom. Bilo je jadro i sažaljenja vrijedno gledati kako se sve izlaže otimačini i rušenju. Velika količina novca mogla je zajedno sa skupocjenim pokućstvom potpuno zasititi podivljalo mnoštvo pljačkaša. Vino i ulje izlijevalo se obilato iz prepunih posuda onih koji su ih po miloj volji punili, tako da je i jedna i druga tekućina tekla ulica-

ma poput potoka. Uza sve to, vrijeđali su i istukli gospodina Andriju, brata pokojnog monsinjora Ivana Luke Garagnina, splitskog nadbiskupa, prelata hvale dostojne uspomene. Ovaj je gospodin Andrija živio tada u Trogiru u obiteljskoj zajednici sa svojom nevjestom, udovicom, i ni s kim drugim više.

Razlog ovoj tako bijesnoj pobuni bila je činjenica što su se gospodin Ivan Dominik Garagnin i gospodin Ivan Luka, njegov brat, nećaci gospodina Andrije, bili prihvatili novih dužnosti, prvi, kao član općinske uprave u Veneciji (po novom francuskom sistemu), a drugi, kao tajnik općinske uprave u Padovi, koji je kasnije kao jedan od komesara došao u Zadar (ali uzalud) sa zadatkom da ga demokratizira.

Tko god se tada isticao svojim sklonostima naprama francuskim novotarijama, tog je dana ovdje smrtno stradao ili podlegao od smrtnog straha. Conte Califfiju odsjekli su glavu uz veliko mučenje i mrcvarenje. S neiskustva prvi mu je udarac bio zadan u rame, nakon čega je bio ostavljen tako dosta dugo vremena sve dotle naime dok se nije našao krvnik sigurnije ruke. Malo je trebalo pa da istu sudbinu ne doživi i njegov otac. On se izvukao zahvaljujući činjenici što se za njega pred narodom slučajno založio jedan od članova plemićke obitelji Cippico. Odsjekli su glavu također i liječniku Dottiju i još nekom drugome. Odvjetnik Gavalà, i on također predmet mržnje pučana, sretno je pobjegao ali je njegova kuća zato bila izvrgnuta pljački.

U svojoj svetogrдноj namjeri puk se podigao i protiv nekih svećenika. Htjeli su pogubiti kanonika Nutrizija, a mnogo je muke trebalo da ga se oslobodi. Mračnim namjerama bili su zahvaćeni još i neki drugi svećenici, kojima su upućivali drske prijetnje. Puk, ta okrutna zvijer, zadovoljio se konačno time što se prolila krv jednom svećeniku iz kuće Dragazzo, koji uistinu nije bio »brašno za pravljenje hostija«. Bio je uhapšen i doveden na trg da bude smaknut. Krvavom obredu morao je prisustvovati biskup, čitavo svećenstvo i svi plemići.

3.

Ovog istog dana, o Tijelovu, izbila je u Šibeniku (kao da se sve to radilo prema jednom unaprijed zaključenom dogovoru među pukom) i baš u vrijeme kad se obavljala procesija s Presvetim Otajstvom tako divlja pobuna, da je uz biskupa, koji je nosio božanski polog, bio ostao još samo jedan redovnik. Svi ostali pobjegli su od straha. Pobuna je bila usmjerena prema kući gospodina dra Nikole Bortolezzi Zulattija, mog rođaka i francuskog konzula, koju je dužnost obnašao po dozvoli i uputama samoga kneza. Ali, u doba anarhije njegova je zakonita dužnost postala zločinom i uzrokom njegove propasti. Istukli su ga i usmrtili zajedno s njegovom ženom gospođom Katarinom, sestrom trogirskog biskupa monsinjora Pinellija. Obje te osobe odlikovale su se kršćanskim vrlinama. Njihova je kuća nakon toga bila opljačkana, dok je njihov sin Vincenco bio bolje sreće. On je uspio pobjeći a njegovu ženu, kćerku gosp. Pavla Bionija, koja se u to vrijeme nalazila u kući sa svojim ocem, oslobodio je otac, koji je plaćenim ubojicama morao isplatiti na ime otkupnine za-

traženu svotu u zlatnicima. Čitavim gradom zavladao je najveći metež, a kasnije su mu bile nametnute visoke dažbine.

I u Hvaru se također anarhija ističe svojim čudnim divljanjem. Uovoljivši svojim željama i hirovima, narod započne smišljati užasne napade i ubojstva. Upravo sada dok ovo pišem plemići žive u velikom strahu strepeći od toga da padnu kao žrtve puka, koji potpuno otvoreno ispoljava svoje okrutne namjere. Od ovog straha nije izuzet ni sam biskup, monsijor Stratico, preplašen mračnim planovima nemirne svjetine, željne meteža i razbojstava. Arhidakon Foretić, čovjek omiljen kod puka, pokušava primiriti narod i dao Bog pa da nakon tako velike oluje zavlada opet mir.

Žestoki nemiri izbijaju i na otoku Braču. Puk traži da neki posebni posjedi postanu zajednički, da se plemići odreknu plemstva a vlada da postane narodna. Ne žele međutim ni čuti za francusko ime, iako s druge strane već potpuno prihvaćaju njegov sistem. I zaista, nema većeg biča od bijesa i razjarenosti puka! Čini mi se da bi se molitvama iz litanije svetaca u kojoj se kaže: »A fulgore et tempestate, libera nos Domine, mogla dodati i slijedeća: »A furore populi, libera nos Domine«.

4.

Ova naša sadašnja anarhična situacija izbija na površinu tako često i s toliko ćudljivosti, da bi mogla poslužiti kao gradivo jednoj vrsti dnevnika. Danas u jutro (2. srpnja, svetkovina Pohoda Bl. Dj. Marije i nedjelja) jedna je skupina Varošana počela rušiti ogradne zidove vrtova, čija je izgradnja bila dozvoljena prilikom uvođenja vlasnika u posjed. A to zbog toga, kako kažu, što žele da u gradu umjesto zatrpanih budu slobodni čisti prostori. Navečer ovog istog blagdana skupila se u katedrali, gdje sam bio i ja, velika masa naroda pred izloženim Svetotajstvom u vrijeme dok je velečasni gosp. kanonik D. Nikola Didoš, u koti i štoli, držao na hrvatskom jeziku vrlo gorljivu propovijed. Svojim je riječima poticao prisutne na potrebu uspostave mira zasnovanog na temeljima naše svete vjere i razlozima razumne politike, koja zahtijeva da se socijalni mir ne remeti raznim samovoljnim novotarijama, poglavito zbog toga što smo se — izvjesivši zastavu, bili već predali ugarskoj kruni i u tu svrhu poslali izaslanike i ne znajući da je u to isto vrijeme Dalmacija zajedno s Ugarskom bila već predana caru i kralju. U crkvi su bila tri čovjeka iz Velog varoša, nazvanog Sveti križ, poznata po bezbožnosti, velikoj drskosti i gundanju, koji su u isto vrijeme dok je svećenik govorio, na glas vikali: »Laxesc« (u originalu, op. prev.), dobacujući uz to još i neke druge pogrdne i prijeteće riječi. Ovako teškim izgredima izazvana pomutnja užasnula je i same njihove suvarošane, koji pođu u potjeru za krivcima i, uhvativši jednoga po jednoga, stave ih u zatvor da im sudi nova uprava.

Slijedećeg dana širilo se gradom anonimno podbadajuće pismo, kojim se nastojala izazvati nesloga između pučana i plemića iznoseći tvrdnje o tome kako plemići spletkare protiv pučana pripremajući im razne zamke. Vrlo opasna stvar, bez sumnje, u prilikama kao što su to ove naše.

Dva dana nakon toga pojavi se u gradu dugi popis osoba, koje su se u stvari svojim vrlinama znatno izdizale iznad prosjeka, s tvrdnjom da

su to sve pristaše francuzizma, tako omraženog među pučanima. Umjesto zlim ovo je međutim urodilo dobrim posljedicama, budući da je stanovništvo shvatilo razliku između onoga što se piše i priča i onoga što u stvari postoji, uvidjevši jasno da su u pitanju hulje kojima je namjera izazvati građansko rasulo.

U isto to vrijeme izbio je na vidjelo i jedan rafinirani primjer zloće izmišljen u ženskim glavama. Nekoliko prostih žena na svom skupu zaključili slijedeće: na kućama one bogate gospode plemića morale bismo noću izvjesiti francusku zastavu, koja bi kao »corpus delicti« našima trebala pružiti povod i opravdanje za pljačku njihovih kuća. Za njihovu se đavolsku namjeru doznalo pa je baš to otkriće i pomoglo da se u ovoj današnjoj klimi bolje upoznaju i obilježe ove proste žene, koje ništa ne zaostaju za svojim muževima što se tiče rafinirane zloće i okrutnosti.

Get je na osobit način bio uzet na nišan kod ovih pljački i pokolja. U danima straha i tjeskobe jadni su se Židovi okupljali u sinagozi, gdje su se svojim tužnim molitvama obraćali nebu. »O da ste samo vidjeli, govorio mi je Samuel, jedan od najbogatijih i najuglednijih među ovim razočaranim jadnicima, kako smo prostrti licem prema zemlji vapili za milost! Bio je to uistinu prizor za plakanje!« Dok mi je to pričao, on je u stvari plakao i na kraju je dodao: »Pravo je čudo, što smo se uspjeli spasiti«.

U Šibeniku izbila je pobuna među bjeguncima kojima je bila namjera da osim zlostavljanja plemića i posjednika opljačkaju njihovu imovinu. Monsinjur biskup odluči da s procesijom pođe u susret pobunjenicima. Na trgu gdje su se okupili, održi im tako snažnu i patetičnu propovijed da je izazvao na plač ova srca od kremenja. Ali, u isto vrijeme dok su brisali suze koje su im tekle niz lice, neki su od njih govorili: »Točno je zaista to što smo čuli, ali ako sada ne učinimo ono što smo naumili, kad ćemo to moći provesti u djelo?« Tako eto ovaj naš narod skače u svojim strastima jednim zamahom iz jedne krajnosti u drugu.

5.

Na dan 14. srpnja ove iste 1797. godine pojavile su se na vidiku pred Splitom jedinice carske flote, dok su isto vrijeme s kopnene strane prilazili odredi pješaštva i konjice u ukupnom broju od 150 vojnika. Iz broda se iskrcao zapovjednik, general Matija Rukavina, po narodnosti Hrvat, čovjek u najboljim još godinama i izvanrednih sposobnosti, koji se u ratu na Rajni protiv Francuza i nedavno u obrani Mantove istakao u devet bitaka i u svakoj od njih bio ranjen, zadobivši brazgotine. Pred vratima grada predani su mu ključevi u znak potpune predaje i odanosti plemstva i građana. Njegovu ulasku u grad želio je prisustvovati i nadbiskup sa svećenstvom. Pobožni i skromni general međutim nije želio prihvatiti takvo iskazivanje počasti od strane svećeničkog reda. Pred vratima grada našli su se uza sve to u svećeničkoj haljini četiri kanonika i dva svećenika, da bi u javnom spisu ostalo zabilježeno kako je pri predaji grada sudjelovao jednim dijelom i kler, u čije je ime prethodno kao izaslanik bio poslan arhidakon Andrija Meneghetti.

Prolazeći kroz gustu masu naroda, skupljenu s jedne i druge strane ulice, general je pobožno i veselo hodao govoreći: »Hvaagljen Isus i Maria« (u orig.). Kada je ušao u katedralu, kanonik Didoš održao je na hrvatskom govor o dužnostima dobrog podaništva. Poslije njega stupio je na propovjedaonicu i sam general. Govorio je dugo, na dobrom hrvatskom jeziku, stojeći čitavo vrijeme mirno na nogama i držeći u jednoj ruci list papira, na kojemu su bile napisane neke njegove bilješke prema kojima se je odvijao njegov na familijaran način vođeni govor. U drugoj ruci držao je male naočale, kojima se pomagao pri čitanju svojih zabilješki. Rekao je mnogo toga, više kao apostolski čovjek nego kao vojnik. A ja, koji hrvatski dobro razumijem iako ga slabo i pogrešno govorim, bio sam zapanjen slušajući tako i toliko lijepo izraženih osjećaja katolicizma, asketizma i svetosti u politici. Neobično drago mi je bilo čuti kako s vremena na vrijeme pobuđuje pažnju slušalaca govoreći: »Jeste cjuli?« (sic! orig. op. prev.), našto mu je narod odgovarao: »Jesmo« (sic! orig. op. prev.). Na kraju otpjevao se svečani Te Deum uz pratnju glazbe i time je funkcija bila završena.

Dva dana nakon toga otputovao je general Matija sa svojom flotom u izvidanje i ostalih mjesta u Dalmaciji, gdje je umjesto političke ekspedicije imao obaviti jednu svetu misiju.

6.

Usporedo s promjenama političkih odnosa, nastalim nakon pada Venecije i njezine države koja je došla u careve ruke, došlo je i do promjena građanskih odnosa u ustupljenim zemljama. Osim toga, od posljedica ovih događaja trpjeli su i odnosi privatnika. Zajedničkom sudbinom bili smo zahvaćeni i nas dvojica kapucina, koji smo bili smješteni u našem hospiciju u Splitu. Naš je položaj doživio značajne promjene i bio skoro u potpunosti zamijenjen jednim drugim. Vojna bolnica, tek neznatno udaljena od našeg hospicija (u kojemu smo na moju molbu podnesenu Generalnom providuru Alviseu Marin, nedavno sagradili sobu i oltar sa svom opremom potrebnom za obavljanje dušobrižničke službe), nije više bila na istom mjestu, budući da se tada već počela upotrebljavati nova i velika bolnica blizu Sv. Arnira (Rainera), koja je na osnovu legata jednog člana obitelji Ergovac bila određena za siromahe. Ova se bolnica međutim nalazila daleko od nas i bila je za nas bez ikakvih udobnosti. Ubrzo se napunila bolesnim vojnicima, Nijemcima i Hrvatima, za koje je talijanski jezik, do tada nužan s obzirom na potrebe talijanskih vojnika na službi u gradovima Dalmacije, postao bez ikakve koristi. Sve to stvorilo mi je velike neprilike, tako da je moja djelatnost bila svedena na najmanju mjeru. Moj drug naprotiv, otac Antonin iz Kranjske, nazvan i otac »dai Forni«, sretnom igrom providnosti znao je njemački, koji je jezik za vrijeme studija naučio u Innsbrucku (u orig. tekstu »Ispruk«) prije nego što je stupio u kapucinski red. On je radio i još uvijek radi neumorno i uz uistinu velike napore.

U to sam vrijeme upravo sređivao čitavu zbirku djela svetih Otaca i bio već pri kraju svoga rada zahvaljujući prijateljskoj pomoći trojice izvanredno učenih i poznatih opata, Jacopa Coletija iz Venecije, Ivana

Krst. Kanthavera kod kardinala biskupa Ranuccija iz Ankone i Luigi Cuccagnija, rektora iberskog kolegija u Rimu. I baš u času kada je po nalogu generalnog providura Andrea Querinija trebalo napraviti niše za smještaj knjiga, došlo je do ovog velikog prevrata koji je srušio sve moje planove, zaustavivši me u trenutku mog najvećeg posla. I tako, događaji nam ovog svijeta nikada ili skoro nikada ne dozvoljavaju da ostvarimo svoje planove.

Približava se objetnica (12. svibnja 1797.) strašnog pada Venecije krivnjom Francuza. Kroz ovo vrijeme mnogi su duhovi željeli pjesmom izraziti svoje osjećaje i misli o ovom velikom događaju. Među ove spada i ovaj vedri talijanski epigram što sam ga preveo na latinski:

*Djevicom si bila i djevicom si ostala,
Preljubnica ni žena drugih nisi postala;
I kao djeвица nikad se nisi tuđim požudama
kroz četrnaest stoljeća podavala ni željama.
I tko bi, kako i kada mogao posred te objesti
posumnjati, da ćeš umrijeti od francuske bolesti?*

7.

U Zadar je s ovlastima komesara došao grof Thurn sa zadatkom da organizira ovaj grad a zatim i cijelu Dalmaciju, sada ponovno oplemenjenu uglednim nazivom »kraljevine«, dok je Zadar dobio privremeni naslov »metropole«. Split, koji se diči čašću metropole kao zakoniti nasljednik svoje uzvišene majke — Solina, poglavito što se tiče svetog dostojanstva metropolite i primasa (što je suvišeno dovoditi u pitanje s obzirom na papinske odluke i svečanu presudu Svete Rimske Rote), ovaj Split, ponovno kažem, našavši se zapostavljen usprkos svom prirodnom prvenstvu, jeca i šuti.

Potpuno ugušiti njegove jecaje niti može niti smije nadbiskup primas, koji je — nakon što je bila objavljena nova organizacija Zadra, primijetio, na kako je težak način zajedno s pravom njegova primata povrijeđeno i pravo Crkve, čiji je imunitet samovoljno oskrvnuo i sami podređeni mu upravitelj. U šestoj od ukupno dvanaest sankcija, na kojima se prema odluci treba zasnivati zadarska organizacija, propisuje se, da sporovi crkvenog suda u prizivnom postupku moraju prijeći u nadležnost zadarskog nadbiskupa umjesto u nadležnost nuncijature u Mlecima (preko koje se time šutke prelazi), ako se spor u prvoj instanciji vodio pred splitskim nadbiskupom, primasom Dalmacije. U ovom se slučaju dakle prizivni postupak prenosi s višeg na niži stupanj.

Ovakvoj odredbi suprotstavljaju se jednako i crkveni i građanski zakoni pa i sam razum. U našem svetom zakoniku, naime u Kodeksu tridentinskog koncila, utvrđeno je da je ništavan svaki akt nepravilno provedenog prizivnog postupka, kao što je to slučaj i sa gore navedenim postupkom. U pravnoj znanosti prizivni postupak predstavlja prenošenje jednog spora s nižeg na viši sud, odnosno, podnošenje priziva višem sudu u svrhu reguliranja odnosa iz presude donesene po nižem sucu. I škola nas samog razuma uči osim toga, da se niži sud ne može nametnuti za suca višeg stupnja. To potvrđuje u stvari i praksa svih sudova, budući da se još nikada nije vidjelo ni čulo da se jednom retrogradnom naredbom,

dakle neredom, omogućuje i odobrava da sudac višeg stupnja podnosi priziv sucu nižeg stupnja.

O ovom tako delikatnom pitanju održao je, tako smatram, monsinjor nadbiskup primas sastanak sa svojim generalnim vikarom, s auditorom i generalnim zamjenikom, s financijskim odvjetnikom i ostalima, sa svrhom da se ovoj stvari nađe lijeka. Ne znam kakvim je rezultatom urodio ovaj sastanak, za koji pretpostavljam da se održao, niti znam da li su i kakve mjere bile u tu svrhu poduzete. Sve što znam da je u ovoj stvari do sada učinjeno je ovo što ovdje u nastavku navodim.

Pretpostavljajući da mu u čitavom ovom slučaju nisam baš bez ikakve koristi, monsinjor nadbiskup odluči povjeriti mi zadatak pisamcem slijedećeg sadržaja:

Velečasni oče,

u odluci o organizaciji, nedavno objavljenoj po car. kralj. komesaru u Zadru, nalazi se član VI koji se odnosi na crkvene poslove, a u kojemu se primjećuju određene povrede propisa. Molim Vas da Vi, kao moj teolog, proučite ovu stvar i napišete ono što o tome mislite, kako bih mogao poduzeti korake, koje moj Nadbiskupski i primatski ordinarijat bude smatrao potrebnima.

Iz Nadbiskupije, dne 20. siječnja 1798.

Vaš odani sluga

Lelio Cippico nadbiskup primas

S vanjske strane:

Velečasni i veleučeni otac

Oac F. Fedele iz Zadra, kapucin

Teolog monsinjora splitskog nadbiskupa

Split, u njegovu hospiciju

Izvršavajući ovaj tako časni zadatak obavijestio sam nadbiskupa o svojim razmišljanjima i savjetovao mu da bi kao najmanje što se u ovoj prilici može učiniti trebalo njegovom carskom veličanstvu podnijeti energičan i ujedno pun poštovanja prosvjed, i to u obliku pisma na latinskom jeziku, budući da se ovim jezikom služe u Njemačkoj, Ugarskoj i drugim zemljama. Nadbiskup odobri moj prijedlog i dade mi nalog da u njegovo ime napišem odgovarajuće pismo.

Da bih bio potpuno siguran da će pismo biti poslano u Beč i predano na ruke caru, odlučim uklopiti ga u drugo pismo, koje sam također ja u ime monsinjora nadbiskupa uputio na adresu njegove uzoritosti kardinala Migazzija, nadbiskupa u Beču i potomka dalmatinskih predaka, plemića iz Trogira. A da izbjegnem svaki tračak sumnje, pismo sam, uz primjenu pune mjere opreza, poslao u Veneciju time da se njihovom poštom otpremi dalje u Beč.

Sve da se u ovom slučaju i ne ostvari željeni uspjeh, ostaje utjeha da je barem pokušaj bio hvalevrijedan.

S talijanskog preveo: Ivo Donadini

NAPOMENA:

Izvod biografije i prijevod Uspomena objavljujemo prema redakciji Michele Giadrossija, tiskanoj u »Atti e memorie della Società dalmata di storia patria«, vol. XII, Venezia 1984, pod naslovom »Padre Fedele da Zara O.F.M. Cap. (1728—1801) e le sue memorie, I. La Caduta della Repubblica«.